

Jiří Frýzek

**JOSEF ALOIS PROKOP - ZAKLADATEL
PRVNÍ ČESKÉ DIVADELNÍ SPOLEČNOSTI PRO VENKOV**

Josef Alois PROKOP se narodil 10. května 1807 v Liberku u Rychnova nad Kněžnou. Na základě údajů z matrik, počínajících rokem 1775, a částečně i na základě starého rodokmenu bylo zjištěno, že rod Prokopů žil v této obci již v roce 1680, pravděpodobně snad i v období předcházejícím.

Mezi prvními je uveden Jindřich Prokop, rolník a obchodník s drobným zbožím, žijící v popisném čísle 4 spolu se svou ženou Dorotou. Z tohoto manželství se narodili dva synové; Josef (1719), Filip Jakub (1.5.1740) a posléze i jediná dcera Mariana (6.3.1746).

Nejstarší z dětí Jindřicha Prokopa, Josef, měl také dva syny; Josefa (1764) a Františka, jenž se v pozdějších letech stal adjunktem c. k. polní válečné kanceláře v Praze a z této zajištěné pozice mohl poměrně účinně zasahovat do životních osudů zakladatele českého kočovného divadla, Josefa Aloise Prokopa. Josefu Prokopovi se rovněž narodili dva synové; Josef Alois (10.5.1807) a František (8.2.1814)¹⁾.

Josef Alois Prokop jevil již ve svém mládí značné nadání. Z toho důvodu se jeho otec rozhodl, že svého syna pošle na studie. Pravděpodobně v roce 1819 nebo 1820 mladý Prokop odešel do Prahy, kde byl zapsán ke studiu na staroměstském akademickém gymnáziu do první gramatikální třídy profesora Kajetána HÜBNERA. Studiu na tomto znamenitém ústavu, řízeném prefektem Petrischem, dodávala nejméně kouzla a přitažlivosti i ta okolnost, že zde působil též Josef JUNGSMANN. Po absolvování tohoto ústavu se věnoval studiu práv²⁾.

Roku 1828, v druhém roce svých právnických studií, se seznámil s Josefem Kajetánem TYLEM a s mnoha dalšími českými literáty a divadelními nadšenci. Zanícení pro hudbu, zpěv a divadlo, posléze i přátelský styk s Tylem způsobilo, že zanechal studia, ačkoliv měl dobré vychovatelské místo v rodině hostinského Schwarze, majitele domu U Zeleného vola na Poříčí, a finančně byl proto dobře zajištěný, a cele se věnoval divadlu. Již jako pražský student pěstoval hudbu a zejména pak zpěv takovou měrou, že se poměrně brzy stal známým a především i dobrým zpěvákem³⁾.

Koncem roku 1828 přešel do operního sboru Stavovského divadla, kde jako ochotník vypomáhal v českých nedělních představeních a současně zpíval v německém operním sboru. K tomuto rozhodnutí došlo bez vědomí rodičů. Teprve, když byl již divadelně činným, uvědomil o své nové životní dráze svého otce, který nebyl přirozeně s tímto rozhodnutím spokojený, což ostatně vyplývá i z některých narážek v pozdější Prokopově korespondenci. Jako herec a zpěvák dosahoval u německého divadla značných uměleckých úspěchů. Naproti tomu jeho hmotné poměry nebyly dobré, proto snad až velice často požadoval od svého otce a zejména i od mladšího bratra Františka finanční výpomoc⁴⁾.

V únoru roku 1829 přijal spolu s Josefem Kajetánem TYLEM, Erazimem BÍLEM a Magdalenou FORCHHEIMOVOU angažmá u německé společnosti ředitele Karla HILMERA, který se rozhodl uvádět vedle německých představení i česká. U této společnosti působil od 3. března 1829 do podzimu téhož roku, kdy se společnost rozpadla⁵⁾.

Po návratu do Prahy se stal profesionálním hercem. V letech 1830-1835 byl angažován ve Stavovském divadle jako výpomocný herec v činohře a sborista pěveckého sboru. Platově nejhůře zde pochodili čeští herci, především Bíl a Prokop, přestože účinkovali jak v německých, tak i českých představeních. Od svých ochotnických začátků se Prokop až do roku 1835 na českém divadle uplatňoval jako činoherní herec. Ztvárňoval zejména dva druhy rolí, k nimž ho předurčoval jeho fyzický zjev: urostlá postava se sklónem k otylosti. Na jedné straně úspěšně představoval povýšené a omezené panské úředníky (například Vrchní v ŠTĚPÁNKOVĚ *Pivovaru v Sojkově*), na straně druhé pak neméně dobře ztělesňoval příslušníky měšťanstva, ať už jako příklady pracovitosti, uvážlivosti i národní uvědomělosti (například Václav Kroutil v TYLOVĚ *Fidlovačce*), nebo naopak jako příklady plebejských typů, které se teprve po osudových zkouškách dobírají poznání trvalých hodnot (například titulní postava LEMBERTOVY pohádkové frašky *Václav Outrata a podivné příhody jeho na zemi a pod vodou*)⁶⁾.

Na jaře roku 1835 odešel z Prahy a až do jara 1843 působil u německých divadel, kde časem vynikl jako zpěvák - barytonista. Zprvu se stal členem německé činoherní a operní společnosti J. LUTZE, s níž vystupoval v Karlových Varech a Českých Budějovicích. V létě roku 1836 spolu s několika herci této společnosti přešel k německému souboru ředitelky Kristiny FALLEROVÉ,

s nímž hrál a zpíval až do konce roku 1837 ve Frankfurtu nad Odrou, v Altenburgu a v některých městech tehdejšího pruského Slezska - Svidnici, Vroclavi a Kladsku, odkud často navštěvoval svoji rodnou obec. Dále působil v Cáchách (1837 - 1838), Wiesbadenu (1838 - 1839) a Frankfurtu nad Mohanem (1839 - 1840). V září roku 1840 přijal angažmá v opeře městského divadla v Mohuči. Jako člen této opery měl naději na zájezd do Anglie a traduje se, že v tomto období v Londýně skutečně byl. Pro neshody o výši gáže přešel 7. října 1840 z Mohuče do Basileje, ale již počátkem roku 1841 byla společnost basilejského divadla rozpuštěna pro finanční obtíže. Poté celé tři měsíce vystupoval v Curychu, odkud byl 5. května 1841 angažován za roční plat 800 tolarů ke dvornímu divadlu v Karlsruhe, kde byl zřejmě až do začátku roku 1843 sólistou dvorní opery. Zde se roku 1842 oženil s nebohatou rakouskou šlechtičnou, baronesou Albertou z Korffu a dopomohl jí tak k postavení epizodistky u tamnějšího divadla.

Josef Alois Prokop svou manželku líčil vždy v těch nejsvětějších barvách; stala se mu výkvětem vši dokonalosti a krásy. Ovšem její současníci, postižení později tím, že se stala jejich ředitelkou, zdaleka nesdíleli Prokopův náhled - Hynek VICÉNA, František Josef ČÍŽEK, Josef Ladislav TURNOVSKÝ a další⁷⁾.

Od 29. března 1843 do 21. dubna 1844 byl opět členem Stavovského divadla, v němž vystupoval v českých i německých představeních. Vytvořil několik typicky lidových postav, ale mezi jeho nejzávažnější úlohy sezóny 1843-1844 patřila bezesporu role hraběte v KLICPEROVĚ veseloohře *Lhář a jeho rod*. V květnu 1844 se stal znovu členem německé společnosti J. LUTZE. V letech 1845-1847 působil v městských divadlech v Brémách, Poznani a Desavě. Počátkem roku 1848 ho ředitel HOFFMANN znovu přijal do souboru Stavovského divadla v Praze, kde vystupoval jak v českých, tak i německých inscenacích⁸⁾.

Prokopova operní dráha byla spojena především s německým divadlem. Měl zdravý a sytý baryton, jehož rozsah mu dovoľoval zpívat některé tenorové a basové role. Mimo Prahu se uplatnil jako dobrý představitel titulních postav oper *Zampa* od L. HEROLDA (Lutzova společnost, 1836) a *Hans Heiling* od MARSCHNERA - obr.1 (Karlsruhe, asi 1842). V Praze se v německých operních inscenacích představil jako Papageno (MOZART, *Kouzelná flétna*, 1843) či jako Lovec v *Noclehu v Granadě* (1843).

Obr.1: Josef Alois Prokop v MARSCHNEROVĚ opeře "Hans Heilig" (Karlsruhe, asi 1842). Reprodukce z publikace J.Knapa J.Ouřada.

V českých operních inscenacích v letech 1843 - 1844 zpíval například titulní postavu ve SPOHROVĚ *Faustovi*, sedláka Masetta z MOZARTOVA *Dona Juana*, Dona Basílie z ROSSINIHO *Lazebníka sevillského* a seržanta Sulpicea v DONIZETTIHO opeře *Marie, dcera pluku*⁹⁾.

Stále však ještě nebyly splněny dávné touhy po zřízení české divadelní společnosti, ještě dlouho se muselo čekat na vhodnou chvíli a především i na vhodnou osobnost. Místo řádné české společnosti cestovaly po Čechách herecké společnosti německé. Teprve až rok 1848 otevřel cestu českému kočovnému divadlu.

Politického dění roku 1848 se zúčastnil nejen Josef Alois Prokop, ale i většina českých divadelních a kulturních pracovníků. Za červnového povstání někteří herci aktivně bojovali proti vojsku, takže po likvidaci povstání byli zatčeni a vyšetřováni. Mezi ně patřil i Prokop, v té době již aktivní člen Svornosti, spolu se svou manželkou. Josef Alois Prokop byl zajištěn 8. července 1848 a Albertina Prokopová až 10. července 1848; věznění byli v prostorách hradčanské donucovací pracovny¹⁰⁾.

Podle *Arestanten Journalu* byl Prokop obviněn z pobuřování lidu a podle seznamu vyšetřovaných naopak za stavění barikád. Albertina Prokopová byla viněna z toho, že v době svatodušních bouří chodila po pražských ulicích ozbrojená kordem a puškou, popouzela prý lid, aby zabil hraběte Dauna, který byl pokládán za mladého knížete Windischgrätze, a konečně i za to, že zadržela desátníka Kuglera ve Vodičkově ulici a přitom mu z kartuše vzala všechny patrony. Ale již 15. září 1848 v odpoledních hodinách byli manželé Prokopovi z vyšetřovací vazby propuštěni. Ředitel HOFFMANN však odmítl Prokopa znovu angažovat¹¹⁾.

Josef Alois Prokop přistupoval k organizování české kočovné společnosti z pověření českých kulturních pracovníků. Po revoluci se začalo živěji uvažovat o budoucím Národním divadle a o potřebě, "aby se herecká společnost prozatím cvičila na venkově", a to do té doby, než by se v Praze vybuodovalo velké divadlo, do jehož rámce pak měli vstoupit nejlepší venkovští herci. Čeští vlastenci přikládali tomuto podniku značný význam, zvláště pak, když Prokopova osobnost zajišťovala, jak po stránce vlastenecké, tak i umělecké, úspěch podniku.

Na radu svých přátel - TYLA, CHOCHOLOUŠKA a jiných - si v roce 1849 **zažádal o koncesi ke zřízení první české divadelní společnosti.** Dekre-

tem zemského prezidia ze dne 13. června 1849 **tuto koncesi skutečně obdržel**. Ve svých začátcích měl Prokop to nejcennější - mravní zplnomocnění bezejmenných nadšenců, kteří jeho průkopnický počin podepřeli navíc finančně, a od českého tisku, jenž jeho kroky sledoval tak povzbudivě, jako potom již žádnou jinou kočovnou společnost¹²⁾.

Josef Alois Prokop vyhlásil vpravdě veřejnou národní sbírku a při všech příležitostech neopomněl zdůraznit, že jde pouze o výpůjčku, "která se časem pánům přispívatelům navrátí, a sice v témže pořadí, v jakém se přispěvky poskytovaly". Soupisní listiny uložil u pražského purkmistra VAŇKA¹³⁾.

Nejen o vlastenectví, ale i o nesporné popularitě Prokopově, na základě jeho dlouhodobého pobytu u předních německých scén, svědčí i to, že při získávání finančních prostředků na zřízení společnosti mu Němci nabízeli chybějící částku s podmínkou, že v některých městech, podle jejich názoru německých nebo alespoň s převahou německého obyvatelstva, uspořádá také německá představení. Prokop však tuto nabídku zásadně odmítl¹⁴⁾.

V druhé polovině července 1849 vydal tzv. *Pozvání*, zveřejněné v *Oznamovateli Pražského večerního listu*, v němž vyzýval "mladíky i panny vlasteneckého smýšlení, jenž v sobě lásku a povolání k divadelnímu umění cítí, obrátiti se na něho buď osobně, nebo ve frankovaných psaních do čísla 726 - II v Pasířské ulici v Praze stran vymínek, po jakými v jeho společnosti přijati býti mohou. Podotýká se zvláště, že je nevyhnutelně zapotřebí, aby dokonale český jazyk uměli, známost německého jazyka se od nich nevyžaduje ..."¹⁵⁾

Příhlášek došlo hojně a Prokop z nich vybíral a sestavoval personál své společnosti. S adepty divadelní společnosti konal ve svém bytě zkoušky. Současně pak hledal dramatické autory a u Tyla si objednal slavnostní zahajovací scénu. Jedinou jeho snahou bylo, aby mohl milým krajanům na venkově poskytovat ušlechtilou zábavu českým divadelním jazykem a aby schopné členy své společnosti vychoval pro budoucí Národní divadlo. Nejvíce ovšem podporovaly Prokopův podnik noviny, poukazující na počáteční obtíže každého podnikání a výslovně označující kočovné divadlo za věc národně prospěšnou, která nemá nic společného s německými cestujícími společnostmi, stojícími namnoze hluboko pod úrovní uměleckou a mravní¹⁶⁾.

Čtyři dny před odjezdem společnosti do Chrudimi *Pražský večerní list* přinesl seznam členů společnosti a obsazení jednotlivých hereckých oborů. Nejasné polorežisérské určení pořadatele a sestavovatele úloh připadlo Františku Josefu ČÍŽKOVI, VICENA byl povolán na obor otců a vážných úloh, Josef JELÍNEK měl vytvářet první milovníky, Jiljí KRÄMER starší a Josef CHRAMOSTA mladší milovníky, HORÁK intrikány, ŠRÁMEK první a MUŠEK druhé komiky, Václav ŽÍŽALA - DONOVSKÝ bonvianty a FORTIER chlapecké role. Paní VICENOVÁ měla ztvárňovat šarže, panna SUCHÁ matky, panna ROCKEROVÁ první milovnice, panna BĚLSKÁ a paní PETERKOVÁ mladické úlohy. Albertina PROKOPOVÁ "von KORFF", která česky neuměla, se starala o gardoróbu a zejména pak i o pokladnu společnosti¹⁷⁾.

Josef Alois Prokop měl v divadelním světě dobré a zvučné jméno, což dokazuje i skutečnost, že po obdržení koncese v roce 1849 přinesly o této skutečnosti zprávu i zahraniční noviny¹⁸⁾.

Divadelní ředitel Prokop si předem zamluvil divadla v několika českých městech; **prvním z nich byla východočeská Chrudim. Zahajovací představení se uskutečnilo v sobotu 17. listopadu 1849.** Z Prahy do Pardubic společnost vyrazila po železnici již 14. listopadu, odkud byla povozy převezena do Chrudimi. Vysokým prezidiálním dekretem potvrzená **První česká divadelní společnost pro venkov** předvedla nejprve předehru *Umělcové na pouti*, jejíž název jakoby symbolizoval celé nadcházející kočovnické století. Dekoraci Prahy, která byla do té doby "venkovu" vůdčí hvězdou, pořídil ve stylu módních živých obrazů malíř Čeněk ROBOVSKÝ. V dobovém pateticko-alegorickém slohu, vytvořeném četnými příležitostmi loajálních slavností monarchistické doby, postavila Tylova předehra na scénu tři postavy. Zosobňovaly Thalii, bohyni divadelního umění, Luboše, českého národního pěvce a Milotu, jeho žáka.

Ředitel Prokop fascinoval diváky, když svým mohutným a krásným barytonem zazpíval *KDE DOMOV MŮJ*; na harmoniu jej přitom doprovázel chrudimský měšťan Klimeš. Poté se divadelní společnost představila *Křištofem a Renetou* v ŘEZNÍČKOVĚ zpracování a dále i FREDROVOU aktovkou *Pan Čapek*. Představení se skvěle vydařilo a chrudimské obecenstvo v žádném případě nezklamalo. Chrudimí počíná i trvalá pozornost tisku k Prokopovu podnikovi. Dne 17. listopadu 1849 zde zahájilo svoji činnost

Divadlo v k. krajsk. a věnním městě Chrudim.

V sobotu dne 17. listopadu 1928

buď

vysokým presidiálním dekretem potvrzená

první česká divadelní společnost

vedením podnikatele J. A. Prokopa

prohlašovati

UMĚLCOVÉ NA POUTI.

Předhra k prvnímu tomuto představení zvláště sepsána od Josefa Kaj. Tyla.
Nová dekorace v předčítce „Praha“ jest od p. Čenka Rohoušského v Praze.

Osoby:

Thaša, bohyň hereckého umění	panna Beláá
Labor, český národní zpěvák	pan Věrova
Milota, jeho táh	pan Jeliach.

Na to:

Kristof a Renata.

Činohra ve 2 jednání z francouzského od J. M. Renzička. (Rukopis.)

Osoby:

Barcelm Tourjaguova	panna Suchá.
Edvard Garsier, její učitelstvo	pan Chřimosta
Babekta, komorník její	pani Věrova
Bernard, komorník Edvarda	pan Čiček
Křištel	panna Holková
Renata, jeho sestra, } skotci	panna Beláá
Gougl, hospodník	pan Krámer
Flavetka, sloužka hospodáckého	pani Peterova
Slavetici	

Ka kaecí:

PAN ČAPEK,

Což pak mě nikdo nezná?

Vypravěna z 1 jednání z polského hraběte Alex. Fredra, od Dr. Fr. Lad. Niegeta. (Rukopis.)

Osoby:

Pan Čapek, kupce	pan Jeliach.
Klara, jeho manželka	panna Suchá.
Dobutý, její bratr	pan Čiček
Šlaverký, major v penzi	pan Chřimosta.
Klapha, lékař	pan Kubiš.
Kalpa, Čapekův sloužící	pan Sráček.
Marta, jeho žena	pani Věrova.
Martek, podoměk	pan Horák.
Štěp	pan Mušek.
Václav	malý Forster.

Všeobecné upozornění!

Uvědomte si, že každé představení chrám bude Thello stoupat, a obecně se muďel vinným divadlem spíše, nežli jen se k Chrudim. Obzvláště Chrudimští! Čiž čeríte bláti na první vystoupení naše i Vaše! Dnem předčítce, se důvěru ve Vše obecně upozornění.
Jan. A. Prokop.

Ceny místa:

Čiž jest na galerii pro 4 osob	2 zl. 24 kr. stříbra.
Individuál bedadlo v lůži	24 "
Kavčad modrále pti zemi	20 "
Káček pti zemi	12 "

Linky jsou k dostání u pana Josefa Rozvody v Aspektrám kráme na malý podání.
Divadlo se utváří o 7 1/2 hodině.

Začátek o 7, konec o 10. hodině.

Obr.2: První cedule první cestující společnosti v Čechách. Reprodukce z publikace J.Knapa.

těleso s názvem První česká cestující divadelní společnost vedením J. A. Prokopa (obr.2). V jeho čele stál Prokop až do své smrti¹⁹⁾.

Z Chrudimi se společnost odebrala do Litomyšle, kde se usídlila v hostinci U černého orla. Těšila se zde ohromné přízni, herci byli zváni do rodin, měli volný přístup na místní plesy a osobní útraty byly uhrazovány místními příznivci českého divadla. Veškerá vystoupení zde již měla nepoměrně vyšší uměleckou úroveň, opakovalo se vše to, co bylo na programu v Chrudimi. Nové hry se fakticky nestudovaly, takže třicet nacvičených her stačovalo společnosti pro řadu měst²⁰⁾.

Z Litomyšle se společnost přemístila do Vysokého Mýta a odtud do Kutné Hory, kde jí v březnu a dubnu roku 1850 po celé čtyři neděle vypomáhal Josef Kajetán TYL. V letech **1850-1862 navštívil Prokop se svou družinou většinu českých měst**. Po prvním nadšení začínal pozvolna ochabovat zájem o divadelní představení; hlavně pak vyšší kruhy, poněmčilá honorace, okázale mýjely Prokopovo divadlo. Divadelní ředitel byl odkázán na výhradní oblibu v nižších vrstvách a jejich přízeň si dovedl svým zábavným repertoárem v podstatě ještě dlouhou dobu udržet²¹⁾.

Zcela výjimečný byl zájezd do Vídně a Brna v roce 1852. K Prokopově výpravě do Vídně se vážou některé zajímavosti. Spisovatel Jakub ARBES například uvedl v *České Thálii*, že *"když od 11. září 1852 vystupoval Prokop v divadle Na Vídeňce a v arénách v Hernalsu a Fünfhausenu, vystoupila u něho v dětské roli Terezie Ledererová, později Seifertová"*. Společnost tu sehrála celkem pět her v šesti představeních, mezi nimi i *Paličovu dceru*.

Na zpáteční cestě, ještě s čerstvým sebevědomím z vídeňských vavříků, se Prokop zastavil v Brně, kde se plných deset let česky nehrálo. Podařilo se mu pronajmout městské divadlo v Redutě, vedené německým ředitelem BALVANSKÝM, a celý měsíc tam pořádal úspěšná představení.

O výkonech Prokopovy společnosti se pochvalně rozepsaly i tehdejší německé brněnské listy. Chválily vesměs svědomitost a píli českých herců, kteří prý mohou sloužit za příklad *"mnohým dobře placeným hercům německým"*, a uznale se zmiňovaly i o jejich výkonech. Počátkem listopadu 1852 herci opustili Brno, a tím nadlouho zůstaly českému repertoáru pevně uzavřeny brány městského divadla²²⁾.

Koncem 50.let se počet českých divadelních společností rozrostl na pět - PROKOPOVU, ZÖLLNEROVU, ŠMÍDOVU, ŠTANDEROVU a

STRÁNSKÉHO. Zůstává ale nespornou skutečností, že si Josef Alois Prokop v mnoha směrech zajišťoval neslavný primát. Zlenivělý již na těle i na duchu, stále více holdoval alkoholu než divadlu. Proto také již v této době pravidelně hrával na tzv. díly, což byl vlastně honorářový systém, k jakému každý počestný podnikatel sahal jen v době krajní nouze²³⁾.

Autentický doklad o hospodářském stavu Prokopovy společnosti se zachoval ve sbírkách divadelního oddělení Národního muzea; jedná se o Prokopem psaný denní výkaz tržeb a dílů, zachycující období od 4. června 1859 do 8. srpna 1861. V této době společnost prošla těmito působišti: Náchod, Nové Město nad Metují, Skalice, Jaroměř, Nová Paka, Jilemnice, Lomnice nad Popelkou, Sobotka, Mnichovo Hradiště, Nové Benátky, Brandýs nad Labem, Smíchov, Zbraslav, Praha a Hořovice²⁴⁾. Jen ve dvou zcela mimořádných případech přesáhla tržba výši 100 zlatých = 13. června 1859 v Náchodě při *Paličově dceři* - 143 zl. a 31. prosince 1859 v Novém Městě nad Metují při představení *Král Václav a jeho kat* - 100 zl. Herecký díl, na jehož výši měl vliv i celkový počet členů souboru a provozní vydání, činil v prvním případě 5 zl. 5 krejcarů a v případě druhém 5 zl. 30 kr. Za zcela výjimečně vysoké díly možno pokládat ty, které přesahovaly výši 2 zl. Normální díl býval zpravidla menší než jeden zlatý, vzácné nebyly ani zcela nepatrné krejcarové díly²⁵⁾.

Někteří herci té doby vylíčili ve svých vzpomínkách doslova drastický způsob tohoto nedůstojného odměňování. To, jak se po představení shlukovali kolem pokladny a lačně se zúčastňovali rozpočítávání čistého příjmu. Josef FALTYS, jeden z předních členů společnosti uvedl, že si Prokop ponechával šest dílů (jeden na koncesi, jeden na garderóbu, jeden na knihovnu, jeden na cestovné, jeden jako ředitel a jeden jako herec), kdežto na členy souboru připadalo pouze po jednom dílu a na začátečníka dokonce po polovině dílu. A to se ještě nepřihlíží k barvitým historkám o "*kasírce*", Prokopově choti, jak různými zásahy upravovala skutečný obsah pokladny společnosti.

Dějiny společnosti jsou spjaty i se jmény výrazných hereckých osobností, např. Marie RYŠAVÉ, ale i Jindřicha MOŠNY, který již v roce 1859 hostoval u Prokopa, když poprvé vystoupil na Smíchově ve hře *Tři dny ze života karbaníkova*. V době, v níž přišel k Prokopově společnosti, byla již na trvalém sestupu. Koncem 50. let měl Prokop k dispozici soubor, v němž byla

nesporným talentem jen Marie ŠTARKOVÁ, tragická rekyně příjemného hlasu, úspěšná Monika ...²⁶⁾

Josef Alois Prokop, dříve znamenitý interpret robusních lidových typů, zvládal divadelní role již jen s krajním přemáháním. Vytvalý Hynek MUŠEK obehrával intrikánské a komické role, jeho manželka staré matky a posléze dcera Tonička ztvárňovala role dívek. Karel VICENA vytvářel postavy citlivých otců, Eman ROTT se jen pozvolna vymaňoval z milovnických úloh a naopak přecházel k charakterům komickým, Karel RYŠAVÝ zmáhal své milovnické manýry formou nepřírozené deklamace. U Prokopa se vystřídali i KASTNEROVI, citový VILÍMEK, KOZLANSKÝ, TURNOVSKÝ, inteligentní POKLOP, rodilá Němka KREIBICHOVÁ nebo i Prokop JIČÍNSKÝ, který roku 1865 ukončil svůj život sebevraždou. Když se Prokop ocitl na šikmé ploše, osvěžila jeho společnost v roce 1860 dvojice pražských řemeslníků, usilujících o divadelní kariéru - truhlář Josef FRANKOVSKÝ a mydlářský tovaryš Josef FALTYS. Josef Alois Prokop jim poskytl první zasvěcení do tajů divadelního umění²⁷⁾.

Josefa Aloise Prokopa lze bez nadsázky zařadit mezi nejtýpčtější zjevů kočovných herců, kteří své talenty zmarnili v neukázněné anarchii svých povah, v jakési pyšné a bludné revoltě proti šosácké společnosti, která na herce pohlížela jako na komedianty. Poslední období Prokopovo má přímo romantický nádech. Turnovský například uvedl, že býval střízlivý jenom po ránu, Faltys zase popsal epizodu z Benešova (1862), v níž vzpomíná na Prokopovo bloudění s rozžatou lampou v pravém poledni...

O Prokopovi se ovšem zmiňují i další bývalí členové jeho společnosti, vesměs jde o vzpomínky neveselé. Mimo jiné je dochována i zpráva o tom, že se při představení v Rychnově nad Kněžnou jeho herci na *"jevišti seprali a že je museli roztrhávat policajti"*. Jindřich Mošna zase uvádí, že byl jednou s Prokopem ve vinárně v Praze a že doposud neviděl někoho tak krásně pít a nikoho neslyšel tak krásně zpívat. Malebnosti nepostrádá ani líčení, že Prokop přijížděl na jednu ze štací na saních, zabalený v peřinách...

Josef Alois PROKOP zemřel 2. listopadu 1862 v Červené Řečici na následky srdečního infarktu. Albertina PROKOPOVÁ skonala roku 1887 v Poděbradech ve stáří 84 let. Josef Alois PROKOP **byl otcem herečky Josefíny LUDVÍKOVÉ a tchánem herce a divadelního ředitele Františka LUDVÍKA...**

Období od založení První české divadelní společnosti pro venkov - od roku 1849 až do roku 1862, tedy přibližně k době smrti prvních kočovnických průkopníků Prokopa, Štandery a Zöllnera, se vyznačovalo nižšími uměleckými nároky, ale i silným povědomím národně uvědomovacím. Divadlo, hlavně venkovské, tvořilo vždy součást celé kulturní obrozenecké soustavy. V časech Prokopových převládaly na putovních scénách tzv. obrazy ze života a frašky. To, co doprovázelo kočovníky na stále houstnoucí síti jejich cest, nebylo zdaleka jenom strádání. Není vůbec náhodné, že jim často býval vlastní, navzdory jejich bídě existencím, i jistý rys pýchy. Nebyl by ani možný, kdyby povědomí herců nenapřimovalo zdání jejich vyvolenosti, že nejsou jen marnými zpodobňovateli vybájených světů, ale i nositeli nadosobního buditelského poslání.

Bylo paradoxem kočovnictví, že při svém neklidném a dobrodružném životě tajilo v sobě těžkou, vyčerpávající práci, jakou si vyžadovala povaha společnosti, založená na systému představení denně se měnících. Český kočovný herec trpěl při obtížných hmotných podmínkách i nedostatkem uměleckého studia, uměleckého růstu v rolích.

Prokopův hlavní přínos českému divadlu však spočívá v jeho pionýrské činnosti na českém venkově v letech 1849-1862, kdy stál v čele skutečně první české divadelní společnosti. Ač na své cestě, částečně vinou těžkých podmínek policejního režimu 50. let a maloměstského prostředí, částečně i vlastní slabostí vůči alkoholu, neuspěl, přesto trvale vstoupil do dějin českého divadla...

Ukázky z dosud pouze z části publikované soukromé korespondence J.A.Prokopa a ohlasů v dobovém tisku.

Dopis, odeslaný koncem roku 1842 z Karlsruhe rodině v Liberku, poskytuje nové a velice cenné informace o hmotných i životních poměrech a hlavně o názorovém zrání Josefa Aloise Prokopa...

"... Bude-li možno, abych zde jen deset let mohl zůstat, pak zamýšlím si přece uspořít pár zlatých, abych se mohl dožít splnění touhy svého srdce, odstěhovat se k Vám. Neuspořím-li nic, nikdy již do Liberka nepřijedu. Náš velkovévoda Leopold vydává za své divadlo ročně až sto tisíc rýnských zlatých... Má Berta nejnovějším usnesením intendance byla již angažována. Po čtyř nedělních prázdninách dostane jistě gáží, která bude za malé úlohy asi ne méně 300 zlatých obnášet. Tak bude nám možno, abychom se s těmi 1 100 zlatými přece jen zařídili. Společným úsilím doufáme, že se zde hodně dlouho zdržíme a že šetřením několik zlatých pro pozdější dny uložíme. Co do ctnosti nestojí Berta za žádnou z žen v mé rodině. Že je chudá, za to přece nemůže, vždyť také má babička Alžběta byla chudá. A jak mnoho krásných stříbrňáčků a zlatáků mohla mému dědečkovi Josefovi po létech pomáhat počítati do oné skříňky s mnoha příhrádkami. Nemám vroucnějšího přání než to, abych v nejbližších deseti až patnácti letech své zdatné činnosti asi 1 100 zlatých, půjde-li to dobře, 1 100 tolarů mohl uspořít. S těmi odtáhli bychom do milé vesničky. A za ty peníze bude jistě v Liberku ke koupení chalupa s několika strychy pozemků k sázení brambor a řepy. Až do té doby přiučím se jistě mnohemu zdatnému v hudbě a pak budu děti sedláků za kus másla a lnu učit zpívat. Klavír jsem si již najal a teď se pokouším, bude-li možno dohoniti, co jsem v mládí zmeškal. Čech a neumět hrát na klavír! To je hanba. Kdybych já měl vliv na český vzdělávací a studijní systém, chtěl bych jen něco jiného zavést. Hudba, zpěv je dýmánek, který prozřetelnost každému českému tvrdopaličákovi již do kolébky dala. Čemu se Němec za těžké peníze u mistrů naučí, a přece krákorá, to si osvojí Čech na poli a v lese při pasení krav. Zpíval jsem kololaturu v našem lesíčku a teď teprve vím, že jsem ji zpíval. Kdybych se byl včas hrát na klavír a systematicky zpívat naučil, byl bych dnes na větší výši než všichni moji pěvci - vrstevníci. Můj hlas nalézá přece všude pochvaly, musí tedy být dobrý, a říkají, že je vzácně krásný. A ještě nikdy jsem nezazpíval jediného falešného tónu, byť bych i byl ještě rychleji některou partii studoval. Než dosti již

*samochvály. Co jsem zmeškal, to je již pryč. Chci se nyní státí zdatným buffonem. Že k tomu mám výhradně mnoho nadání, řekli mi, až posud všichni lidé v okruhu více než 1 000 mil. Ba, kolik zemí jsem v těch šesti letech procestoval. Kde bych byl, kde by bylo mé zdraví, můj život, kdyby má Berta nestála mi po boku. Všude se můžeme vrátiti. Nikde jsem neza-
nechal dluhu nebo zlé pomluvy ..."*

V dalším dopisu z Karlsruhe (27. září 1842) si Josef Alois Prokop stěžoval na obtíže s opatrováním listin potřebných k uzavření sňatku a žádal bratra Františka, aby pokud možno urychlil zaslání potřebných dokumentů od pana faráře a od úřadu v Rychnově nad Kněžnou. Připomínal, že bude nutné, aby *"je dal od jejich faráře Bochouvana z kazatelny třikrát vyhlásit" ...*

"... Od zdejšího ruského vyslance jsme se dozvěděli, že má Berta v Rusku velmi vznešené příbuzné, a tyto dny jsem četl v novinách, že jakýsi baron z Korffu nový státní úřad nastoupil. Bude to asi prastrýc mé Berty. Sekretář na vyslanectví mi slíbil, že sám u císaře Ruského neb u toho generála za nás se přimluví, aby má Berta příspěvek na výbavu dostala. Považ jen, kdyby pak počal déšť tisíce stříbrných rublů. Jak bude po naší svatbě, půjdeme oba k ruskému vyslanci a než uběhne pár měsíců, budeme mít peněz, jak třísek! Heysá!, Františku, pak si koupíme v Liberku: Role, pole, dům! - jak naše zvony zvonívají. Beze špásu! a kdybychom jen pár set rublů darem dostali vod takových bohatých strejců - pak by jsme alespoň něco měli k začátku naší pokladnice; a ty bys musel malou chaloupku nakoupit, tam by jsme zatím maminku posadily, a kdyby více na starý kolena nešlo hráti komedii, pak by jsme táhly k Vám, k mamince, k Tobě, a Berta by Vám musela povídat, jak se nám na světě dělo, co jsme viděli, slyšeli ..., a přitom bych Ti pomohl kornoutky kroutit. Já bych asi sám velký handl na dračkách a sirkách založil ..."

"... Ode dne 23. září přispěli ke zřízení české cestující společnosti herecké následující P. T. pánové: V Slaném J. Müller, v Praze F. R., C. Hg., T. Putzlacher, J. E. Vocel, Draž. Mar. bar. Villani, paní Mathilda bar. Villani, p. hrabě Jindřich z Chotků, paní hraběnka Karolina z Chotků, pp. Fr. Kavan v Nových Dvorch, K. Bubeníček ve Velvarech, Šmidinger v Tažovicích, P. Antonín Kolárský v Jamách, Fr. Kobr v Praze, Michal Kotter v Turnově, Š... v Děčíně s heslem:

"Nejen hubou, ale také činem musíš být vlastencem." Dále z Třeboně: P. Fiedler, K. Vlček, A. Vlček, A. Mütler, V. John, A. Michal, Nejmenovaný, T. Vagner, z Budějovic: Bisk. Mil. Lindauer, F. Stulík, F. Klavík, dr. P. Leeb, ze Vtelna: Šťastný, Mašek, z Písku: Pompe, z Plzně: Hugo Karlík, dr. Jos. Smetana, H. Sibl, J. Spudil, T. Khýrý, J. Sequens, dr. A. Gall, v Praze: dr. Mudroch, J. Neznámý, dr. Em. Daniček, P. Veber, dr. K. L. Klaudy, dr. V. Bělský, Zahradník, V. R. Štěpán, dr. V. Porth, Jar. Pospíšil, V. Bubeníček, Brandejská beseda, z Chrudimi: J. Martini, z Milešova: M. dr. Weber, ze Mšena: Kl. Morávek, z Litomyšle: A. Němec, J. Fišer, F. Pirkl, A. Petzold, J. Buchtele, V. Faltis, J. Macháček, F. Píč, několik dívek, J. Veselík, P. Fr. Paul, J. Schmöger, K. Ferdinandí, Napp, Stráník, J. Tesař, A. Höck, Šrámek, P. Šanta. Podáváje tuto před svých odchodem poslední seznam obětivých vlastimilů, vzdávám jim všem upřímné vroucí díky. Kdoby z ostatních pp. vlastimilů ještě přispěti chtěl k dobrému vzniku této věci, učiniž to v brzké době; jeť potřebí posledního důrazu k otevření tohoto ústavu, z něhož abych učinil pramen potřebné u nás osvěty, podle sil svých co možná se vynasnažím. V tomto zajisté důležitém úmyslu očekávám největší podpory od jádra našeho, kdy ti, kteří jako výbor v čelo země naší postavení jsou, ku pomáhání se nemají. Dále žádám každého, jehož jméno bych byl arcí proti vůli v těchto seznamech neuvedl, aby mi o tom vědomost učinil. Veškerá psaní budtež nadepsána: J. A. Prokopovi v Praze poste restante. Dne 2. 11. 1849 J. A. Prokop, ředitel první české společnosti herecké pro venkov ..."

(Národní noviny, 4. 11. 1849, č. 254)

"... Tyto dny se od nás ubíral p. ředitel Prokop i s celou svou vlasteneckou divadelní společností. Za příčinou lidomorné cholery, kteráž v našem městě od 4. 12. až potud přes 80 osob na lůžko upoutala a mezi nimi 41 uchvátila, uznal p. Prokop jiného místa své Thalii zvolit, s jakovýmž mu příbuzná naše Litomyšl, s vlastním nabídnutím, miloochoťně posloužila; jinak by se byl p. Prokop delší čas v příznivé mu Chrudimi pozdržel. Co se však týče zdařilého hraní, vydobyl si u nás p. Prokop i s celou společností všecku spokojenost, a přáli bychom mu všudy, kam jen koli v milé naší vlasti zavítá, hojného zdaru i účastenství. Podotknouti se sluší, že celý výnos svého jednoho představení k ošacení nejchudších žáků zdejší hlavní školy národní

věnoval, za což mu jakož i všem lidumilným přispívatelům ve jménu všech těchto chudobou obříměných žáků co nejvřeleji budiž poděkováno... (Z Chrudimi)."
(Národní noviny, 26. 12. 1849, č. 311)

Roku 1902 otiskl novinář a spisovatel Patrik BLAŽEK v Poslu z Podhoří řadu fejetonů, v nichž živě vylíčil Rychnov nad Kněžnou, jak si ho uchoval v paměti, a vylíčil v nich i dojmy z českých představení, vzbuzujících národní uvědomění rychnovského obyvatelstva ...

"... A tu najednou přišla do Rychnova česká společnost, tuším že Prokopova, a s ní proniklo do všech vrstev jméno Wilhelm, oblíbeného komika, jenž skoro půl století miliónům způsobil příjemné chvíle. Do Rychnova vjel nový duch. Divadlo bylo stále nabitě, a když se řeklo: "Wilhelm má ajnám", byl to učiněný svátek. A tu se pamatuji na nynější paní Ryšavou, jak chodila kolem Světelských a Fialova plotu a učila se své úloze, nahlas a důrazně deklamujíc, a já uvnitř zahrad se za ní plížil a hlтал její deklamaci. Dlouho jsem si celé věty pamatoval. To bylo ovšem něco jiného, nežli ve škole se učili: "Pudel und Mops. Was poltrt und pocket im rausenden bach atp." Tohle bych se učil hned. Dostal jsem se také několikrát do divadla, nevím ale, jaké to byly kusy. Oči mé se vpjely do třech krásných postav, které byly přímo nadpozemské, měly na sobě nádherné šaty, jaké nenosily ani paní podkrajská, ani paní správcová z Ještětic, které někdy v neděli přijížděly do Rychnova "na hrubou". A jak pěkně mluvili! Zrovna jako pan děkan Šolc. Všecko jim bylo rozumět, nic se neostýchali a neohlíželi. Ani ten věrný sluha nebo děvečka: "Kluk šeucouská k večeru dohazoval (skotačil), škobrt přes koneu a vobrazil si kutko." Herecké společnosti bývaly pak častěji v Rychnově a pamatuji se, jak jsem ponejprv viděl na Novém Městě pana Mošnu, tehdáž mladého "švintlíka", jak se v Rychnově říkalo, ve světlém šatě, s balíkem cedulí v rukou, provázeného dvěma pány, kteří se smáli tak, že se za nimi až svatý Josef u kašny ohlížel ..." (Posel z Podhoří, 1902)

Poznámka autora:

Výchozím podnětem této biografické studie je především **snaha podat alespoň základní, elementární informace o životních, ale i uměleckých**

peripetiích Josefa Aloise PROKOPA, významného představitele našeho divadla. Stanovený rozsah práce pochopitelně nedovoluje zevrubnější zamýšlení. Dosavadní poznatky jsou zatím shrnuty v mnoha set stránkové rukopisné studii, autor však nachází stále nové zprávy, zajímavé a obsahově mnohdy doslova šokující. Filip Jakub PROKOP - sochař - a Josef Alois PROKOP - herec, zpěvák a divadelní ředitel - právě oni nezapomenutelným způsobem proslavili svoji rodnou vísku v podhůří našich krásných hor a svou tvůrčí potenci tak přispěli do přebohaté pokladnice naší kultury ...

Poznámky:

- 1) FRÝZEK, J.: *Filip Jakub Prokop*, Orlické hory a Podorlicko, 1972, sv. 6, s. 129.
- 2) HÜBNER, V., *Divadlo*, 12 (1913 - 14), s. 1, 29, 48, 61, 81, 133, 157; PROCHÁZKA, V. a kol.: *Národní divadlo a jeho předchůdci*. Praha, 1988, s. 391; VONDRÁČEK, J.: *Dějiny českého divadla. Doba předbřeznová*. Praha, 1957; ČERNÝ, F.: *Dějiny českého divadla II*. Praha, Academia 1969.
- 3) *Tamtéž*.
- 4) *Tamtéž*; LADECKÝ, J.: *Příspěvky k dějinám českého divadla*. Praha, 1895; *Časopis společnosti vlasteneckého muzea*, 1 (1827).
- 5) BLAHNÍK, V. K.: *J. K. Tyla had z ráje*. Praha, 1926; VONDRÁČEK, J., c. d. (*citované dílo*); ČERNÝ, F. a kol., c. d.; KNAP, J.: *Umělcové na pouti*. Praha, 1961; TÁBORSKÝ, V. Š.: *Dějiny venkovských divadelních společností*. Praha, 1930; PROCHÁZKA, V. a kol., c. d.; HÜBNER, V., *cit. v odkaze č.2*.
- 6) *Tamtéž*; *Česká včela*, 1834, 1835; ČERNÝ, F.: *Měnivá tvář divadla*. Praha, 1978; LADECKÝ, J.: c. d.
- 7) BLAHNÍK, V. K., c. d.; HÜBNER, V., *cit. v odkaze č.2*; PROCHÁZKA, V., c. d.
- 8) *Tamtéž*; LADECKÝ, J., c. d.; TÁBORSKÝ, V. Š., c. d.; VONDRÁČEK, J.: *Dějiny českého divadla. Doba konstituční*. Praha, 1957; *Divadlo*, 5 (1907), 11; ČERNÝ, F., c. d.
- 9) *Tamtéž*; PROCHÁZKA, V. a kol., c. d.
- 10) ROUBÍK, F.: *Český rok 1848*. Praha, 1948.
- 11) *Tamtéž*; Sborník archivu MV republiky Československé, 1929, II (Účast herce J. A. Prokopa na povstání roku 1848. Vyšetřující fascikl Prokopův, SÚA MV KV 1848); *Pražský večerní list*, 1848.
- 12) HÜBNER, V.; viz *cit. v odkaze č.2*; VONDRÁČEK, J.: c. d. v *pozn. č. 8*; *Národní noviny*, č. 151 (14. 7. 1849); č. 155 (19. 7. 1849); č. 165 (31. 7. 1849); č. 182 (1849); č. 218 (1849);

- č. 261 (1849); č. 271 (1849); ČERNÝ, F. a kol., c. d.; KNAP, J., c. d.; TÁBORSKÝ, V. Š., c. d.; *Pražský večerní list*, č. 169 (23. 7. 1849).
- 13) *Tamtéž*; *Národní noviny*, č. 254 (4. 11. 1849); č. 262 (6. 11. 1849).
- 14) HÜBNER, V.: viz cit. v odkaze č.2.
- 15) *Tamtéž*; VICENA, H., *Divadlo*, 4 (1906).
- 16) *Tamtéž*; FRÝZEK, J.: *Manželé Vicenovi z Ústí a české divadlo*, Společnost pro regionální historii, Ústí nad Orlicí, 1992; TURNOVSKÝ, J. L.: *O divadlech venkovských*, Divadelní listy, Praha, 1880, 1; *Zlatá Praha*, 1888, č. 11.
- 17) *Národní noviny*, č. 311 (26.12.1849); KNAP, J., c. d.; VONDRÁČEK, J., c. d. v pozn. č. 8.; *Česká Thálie*, 1888, č. 11.
- 18) VICENA, H., viz cit. v odkaze č.13.
- 19) *Tamtéž*; KNAP, J., c. d.; *Česká Thálie*, 1888, č. 11; TÁBORSKÝ, V. Š., c. d.; *Národní noviny*, č. 262 (6. 11. 1849); č. 311 (26. 12. 1849).
- 20) *Tamtéž*; KNAP, J., c. d.
- 21) *Tamtéž*; TURNOVSKÝ, J. L.: *Z potulného života hereckého*. Praha, 1882; *Lumír*, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1858, 1859.
- 22) *Tamtéž*; KNAP, J., c. d.; *Česká Thálie*, 1888, č. 11; VICENA, H., viz cit. v odkaze č. 13; RYŠAVÁ, M.: *Mé vzpomínky*, Divadelní listy, 1912; ENGELMÜLLER, K.: *Marie Ryšavá*, *Zlatá Praha*, 1905; *Zlatá Praha*, 1888, č.50; TÁBORSKÝ, V. Š., c. d.; TURNOVSKÝ, J. L., c. d. v pozn. č. 16; ČERNÝ, F. a kol., c. d.; *Divadlo*, 10 (5.10.1911).
- 23) *Tamtéž*; *Lumír*, 1851 - 1856, 1858, 1859; PÁLENÍČEK, L.: *Jindřich Mošna*. Praha, 1983; *Zlatá Praha*, 1889, č.19, 48, 50.
- 24) *Tamtéž*; TÁBORSKÝ, V. Š., c. d.; TURNOVSKÝ, J. L., c. d. v pozn. č. 21.
- 25) *Tamtéž*.
- 26) *Tamtéž*; KNAP, J., c. d.; ČERNÝ, F. a kol., c. d.; TURNOVSKÝ, J. L., viz cit. v pozn. č. 16; *Lumír*, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1858, 1859; *Zlatá Praha*, pozn. č. 23.; PÁLENÍČEK, L., c. d.
- 27) *Tamtéž*.

Další prameny:

Allgemeine Theaterzeitung, 29(1836), 118(13.6.1836), s. 470; *Květy*, 9 (1842), 41, s. 164; *Allmanach für Freunde der Schauspielkunst*, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1844, 1845, 1846, 1848; TURNOVSKÝ, J. L.: *Život a doba J. K. Tyla*. Praha, 1881; *Jevišťe*, 1 (1885); *Československé divadlo*, 13 (1930).